

‘DIŐIL’ BİR İTAATSİZLİK: BİR ÖRNEKLEM OLARAK BEJAN MATUR ŞİİRİ

Didem ATAYURT*

ÖZET

Kadınlar, 1990’ların ilk yarısından sonra Türk Şiirinde, kadın olmaktan bahsetmeye başladıktan hemen sonra; ‘kadın olarak yazmak’ ve ‘kadınsal duyarlılık’ gibi kavramsal tartışmalar gündeme geldi. Ama bu tartışmalar, ‘kadın’ Şairlerin dillerindeki farklılığı ele almakta başarısız oldu; çünkü büyük ölçüde biyolojik cinsiyete dayalı geleneksel kategorilerle Őiirleri okumak eğilimindeydiler. Özetle Őiirsel dil değil, Şairlerin biyolojik cinsiyeti ön plana çıktı. Biz bu makalede, biyolojik cinsiyetin Őiirlerde nasıl temsil edildiğini analiz eden yöntemden kaçınarak, ilk olarak ataerkilliğin yapı bozumu için kullanılabilecek büyübozum, taklitle oynama ve abjection gibi yöntemleri tartışacak, ardından Bejan Matur Őiirini bu kavramların yardımıyla analiz edip, son olarak Bejan Matur Şiirinin yapı bozumu gerçekleştirip gerçekleştirmedeğini sorgulayacağız.

Anahtar Kelimeler: Bejan Matur, ‘Kadın’ Şairler, Büyübozumu, Taklitle Oynama, Abjection

A FEMININE DISOBEDIENCE: BEJAN MATUR POETRY AS A SAMPLE

ABSTRACT

Right after women started to mention of being a woman in Turkish poetry after the first part of 1990s; conceptual discussions such as ‘writing as a woman’ and ‘women’s sensitivity’ came into question. But these discussions failed to grasp the differences of ‘women’ poets’ language, because they tended to read the poems through traditional categories relying largely on biological sex. In sum, not the poetic language but the biological sex of the poets came foreground. In this article, by avoiding the method of analyzing how biological sex is represented in poems, we will firstly discuss the strategies that can be used for the deconstruction of patriarchy such

* Kadın Çalışmaları Bilim Dalı Mezunu, didematayurt@gmail.com.

as demistification, mimeticism and abjection, then we will analyze Bejan Matur's poetry with the help of these concepts and lastly we will question whether or not Bejan Matur succeeds in deconstruction.

Keywords: Bejan Matur, 'Women' Poets, Demistification, Mimeticism, Abjection.

Türkiye'de kadın şairlerin niceliksel artışı feminizmin yükselişiyle aynı tarihlere rastlar. Sokaklarda olduğu kadar Türk edebiyatının şiir türünde de kadınlar 1990 sonrasında daha önce olmadığı kadar kadınlığı, kadın olma hallerini dile getirmeye başlamış ve bu dile geliş edebiyat çevrelerince farklı şekillerde yorumlanmıştır.¹ Bu süreçte erkek şairlerin bir kısmı kadın şairlere 'şiir nasıl yazılmalı?' üzerine dersler vermiş, bir kısmı ise iyi niyetli bir 'hoşgeldiniz gösterisi' sergilemişlerdir. Kadın şairlerin cevapları ise daha çok ataerkillik eleştirisine odaklanmaktadır. 2000'li yıllara kadar uzanan bu süreçte tartışmalar şairlerin dilindeki farklılıkları ele almaktan çok uzağa düşmüş, daha çok biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine odaklanmıştır. Gelinek noktada bir eğilimin, şiir yazan kadınların 'kadın şair' ya da 'şair kadın' olarak anılmalarının, yaygınlaştığını görüyoruz. Bununla birlikte, 'şair kadın' ve 'kadın şair' arasındaki ayrım iki yönlü bir sıkıntıyı içinde taşır. Birincisi 'kadın şairler' kategorisinde değerlendirilmek ve yarıştırmak; ikincisi ise bu kategorinin 'erkek şairler' tarafından kadın işbirliğiyle yaratılmış olması ve çizilen bu düzene 'kadın şairlerin' tabi kalması sorunudur. Her iki durum da şairin özgünlüğü ya da kullandığı dille değil, toplumsal cinsiyetin ona yüklediği anlamlarla ilgilidir. Şimdi ise tartışılması gereken 'kadın' olmanın dilde bir farklılık yaratıp yaratmadığı, yaratırsa bu farklılığın nasıl görüldüğüdür.

Bu metin toplumsal cinsiyetin yarattığı tekil bir deneyimin olmadığı, tümel bir kadın tanımından bahsedilemeyeceği, aksine biyolojik cinsiyetin bütüncül bir toplumsal cinsiyet değil, tekillikler yarattığı iddiasından hareket ederek, bu tekilliklerin dişil ve eril ikiliğinin hangisine yakın durduğunu ve bunun nasıl tespit edilebileceğini bir örneklem üzerinden sorgulayacak. Erilin merkezde olduğu, çevresinde dolanan her şeyi kendine, norma doğru

¹ Kadının şiir türüyle ilişkisi üzerine hazırlanmış dosyalardan birkaçı şöyle: **Damar Dergisi**, Sayı 84, Mart 1998; **Etken Dergisi**, Sayı 5-6, Ocak-Şubat-Mart 2006 ve **Bahçe Kültür ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 19, Yaz 2000.

çektığı, bu nedenle ona katılan ya da yakın duranların geçerli, güvenilir ve normal kabul edildiği bir düzlemde, dişil olan sadece şimdinin normunun dışında olan, şimdilik merkezi dağıtan değil, daimi olarak normu yıkan ve merkezden kıyılara doğru devinendir. Şu anda erilin hâkim olduğu alanların dışında kalan, ikincilleştirilmiş ve örtbas edilmiş tarafta olan 'dişil'le 'kadınlar' ne yapabilir sorusu bu metnin cevaplama gereken bir başka sorudur.

Dişilin Neliği Üzerine

Türkiye'de edebiyat çevrelerinde 'kadınsal duyarlılık' olarak anılan kadın ve onun dili kullanması hakkında yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmasına rağmen, Batı'da hem söylem analizi, hem de kadının erilliğin hâkim olduğu bir alan olan dilde kendine nasıl çıkış noktaları yaratabileceği çoktan tartışılmıştır. Bu tartışmalar meseleyi kadın ve erkek ikiliğinden çıkararak dişillikler ve erillikler düzlemine taşımıştır. Bu nedenle ilk olarak bu tartışmalarda öne çıkan birkaç strateji ve kavram üzerine odaklanmamız gereklidir.

Helene Cixous, daha çok kadına ait olduğu iddia edilen 'ikincil' özellikleri kutsayarak kadının kendi bedenini ve kendi deneyimini yazması gerektiğini söyler; ancak bu yine de sadece kadının bedeni hakkında yazması olarak anlaşılmalıdır. Cixous aynı zamanda dildeki çift-cinsiyet olanağından da bahseder. Bu düşünce dişil ve erilin ayrı ayrı özellikleri olduğunu ve bu özelliklerin her birinin önemli olduğunu imler. Dişil ve erilin biraradalığında doğacak hermafrodit her iki cinsin de özelliklerini ve olanaklarını kullanabilecektir. Böylece birey, hem kadın hem erkek, ataerkilliğin dayattığı 'ya o tarafta, ya bu tarafta' ikileminden kurtulabilecektir.² Cixous, 'écriture féminine'e (dişil yazın) örnek gösterilebilecek metinler üreten Clarice Lispector'u tanımlarken, onun metinlerinin nemli olduğunu, dişil metinlere kıyasla eril metinlerin gittikçe 'kuruyan metinler' olduğunu söyler. Cixous'un 'gittikçe kuruyan' tamlamasını kullanması da önemlidir; çünkü ancak özünde ıslak olan bir şey kuruyabilir. Bu noktada Cixous, eril metinlerin de özünde nem olduğunu ama gittikçe nemi yitirdiğini ve kuruduğunu ima eder.³ Dişil libidinal ekonominin edebi metinlerdeki yansıması olarak gördüğü 'su gibi akma' düşüncesini anlatırken Cixous, Clarice Lispector'ın *Aqua Viva: The Stream of Life*'ını işaret eder.

² Helene Cixous and Varena Andermatt Conley, "Voice i", **Boundary 2**, 54. Metindeki İngilizce kaynakların çevirileri tarafıma aittir.

³ a.e., 53.

Lispector'ın anlatıları sevmediğini, çünkü anlatıların yapılandırılmış olduğunu, izleyicilerin izleyebileceği bir yolu takip ettiğini, okumanın da anlatıyı sıkıştıran, sınırlayan bir tonu takip ettiğini, Lispector'ın belki de bilmeden anlatı düzeni olmayan bir metin olan *Aqua Viva: The Stream of Life*'ını yazdığını söyler. Bu yüzden Cixous, bu kitabı tek bir yargıyla özetlenemeyecek, tek yönlü bir bakış açısıyla yazılmamış, istenildiği yerden okunmaya başlanabilen, kısacası organize eden kuralların dışında bir metin olarak tanımlar.⁴ Lispector'ın metinlerinde sadece türün yapısal yıkımından değil, dilin semantik ve gramatik yapısının yıkımından, tarihsel çizginin bozulmasından da söz edilebilir ve aslında Cixous'ya göre bu söylem tanımlanamaz, kapatılamaz, çerçevesi oluşturulamaz ama her zaman fallus merkezci söylemin altını boşaltmaya ve onu yerinden etmeye yönelik bir uygulamadır.⁵

Cixous'nun 'écriture féminine'i yanında, biyolojik determinizme kapılmaya yatkın olsa da Irigaray'ın 'parler femme' (dişil söz) olarak tanımladığı kavram da 'normu yakalayamayanlar' için bir çıkış noktası yaratmış gözükmektedir. Irigaray kadının erkeklerin norm olarak belirlendiği bir söylemler ekonomisine katılmasının tek yolunun 'mimeticism' (taklitle oynama) olduğunu iddia eder. Taklitle oynama basit bir erkeğe öykünme, onun gibi olma durumu değildir. Irigaray, kadınlara Lacancı psikanalitik kuramın ayna evresine benzer bir aynalama yöntemi önerir. Bu noktada kadının payına düşen erkeğin hayali istikrarının devamını sağlayarak, yani kendisinin temsil edilmeyen bir cinsiyet olarak görünmezliğini yineleyerek, simgesel düzene katılmasını sağlamaktır. Böylelikle hedeflenen, erkeğin iktidarını besleyen bir kadınlık halinin varlığının mecburi olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu yöntem sistem kendi kapalılığını, kendi kendine yetmezliğini sorgulayana kadar devam ettirilmelidir.⁶ Irigaray yöntemini, özellikle *Speculum of the Other Woman* kitabında, felsefi ve psikanalitik metinleri yeniden okumak için kullanır.

Julia Kristeva'nın düşüncesi büyük oranda Lacancı psikanalizden güç alır ancak Kristeva'nın kuramında imgeselin⁷ yerini semiyotik terimi al-

⁴ Cixous, "Aqua Viva", **Reading With Clarice Lispector**, 14-15.

⁵ Cixous, "The Laugh of the Medusa.", **The Routledge Language and Cultural Theory Reader**, 165.

⁶ Luce Irigaray, **This Sex Which Is Not One**, 76.

⁷ Bilindiği gibi Lacancı psikanalizde gerçeklik üç dönemde kurulur. Bunlar imgesel, simgesel ve gerçektir. İmgesel dönem, anne ve çocuğun bütünlüklü olduğu bir

mıştır. Kristeva'ya göre semiyotik terimi, Oedipus karmaşası öncesindeki dürtülere göndermede bulunur. Babanın Yasasıyla henüz tanışmadığımız bu yerde anne bedeni benliğin oluşumuna bir yandan katkıda bulunurken, diğer yandan da ona gözdağı verir. Özetle anne bedeni ab-ject'tir.⁸ Kristeva, semiyotik dönemi anlatırken dişil libidinal ekonomiye vurgu yapar. Konuya annelik ve karşılık beklemeden verme ilişkisinden baktığımızda dişil libidinal ekonominin sadece kadınlara özgü bir nitelik olduğu sonucuna varabiliriz; ancak Kristeva 'dişil yazının' sadece kadınlara özgü olmadığını özellikle vurgular. Öte yandan 'dişil yazının' kesinlikle dişil libidinal ekonomiyle ilişkili olduğunu da söyler. Bu durumda hazzı tasarrufsuz harcamak sadece doğurganlıkla ilişkili değildir. Kristeva'ya göre 'dişil libidinal ekonomi' sadece kadınlara değil, ama doğurganlık deneyimi dolayısıyla daha çok kadınlara özgü bir özelliktir. Semiyotik dönem oteorotizmden kaynaklanan yıkıcı ve şekilsiz cinsel dürtüleri içinde barındırır ve bu enerjiler bir amaca doğru hareket etmez. Çocuğun cinsel dürtüleri bilinçli olarak kontrol etmesinden önceki bu dönem, özne ve nesne, şey ve varlık algısından da önce gelir. Semiyotik, hiyerarşik yapılanmanın olmadığı, ikili karşıtlıkların oluşmadığı, çocuğun bedeninin annesinden ayrılmadığı ve ayrılamayacağı bir dönemdir. Bu dönem durmaksızın kayda alınır ama bunların büyük çoğunluğu yetişkinlikte hatırlanamayacak görüntüler ve dürtülerden oluşur. Ancak Kristeva'ya göre semiyotik kavramı bunların yetişkinlikte geri dönüşünü de içerir; yetişkinlikte de semiyotik sembolüğün içinde salınır. Semiyotiğin kendini yetişkinlikte görünür kıldığı metinlerin yazarlarından biri olan Celine, Kristeva'nın 'dişil yazın' tanımlamasında önemli bir yerde durur. Kristeva Celine'in metinlerinde anlatıdaki kimliğin bütünlüğünü koruyamadığını, özne/nesne arasındaki sınırların sarsıldığını, içerisi ile dışarıyı arasındaki sınırın belirsizleştiğini, düz çizgiselliğin yitirilerek anlatı yapısının değiştiğini, kopuk kopuk, muammalar, kestirmeler, yarıda kesilmeler, birbirine karışmalar ve kopuşlarla

dönemdir. Bu dönemde anne çocukta, çocuk da annede yansımaları görür, yani her biri diğerinin kimliğini tamamlar. İmgesel dönemdeki alıp verme ilişkisinde bir karşılık beklenmez. Her iki taraf da birbirine karşı hoşgörülüdür. Annenin bedeni çocuğun varlığını reddetmez, aksine onu beslerken, çocuk annenin bedenine ihtiyaç duyar ve varlığını tehdit etmez. Cennetsi bir imge diyebileceğimiz bu dönemin huzuru, dışarıdan gelen bir güç, fallus, tarafından kaçırılır. Böylelikle Oedipus karmaşası yaşanır ve imgesel dönemden simgesel döneme geçiş de sağlanmış olur.

⁸ Julia Kristeva, **Ruhun Yeni Hastalıkları**, 119-122.

ilerlediğini, söz dizimi ve söz dağarcığının değiştiğini ve sözdizimsel eksilteler olduğunu söyler.⁹

Son olarak Radikal feministlerden Mary Daly'nin 'demistifikasyon' (büyü bozumu) kavramına değinmek yerinde olacaktır. Daly yüzeydeki anlam altta yatan anlama doğru hareket ettirildiğinde görülenin, kadınların yaratıcılığının diğer kadınlara yönelik öfkeye yönlendirilmesi, kadınlar arası ilişkilerin yüzeyselleştirilmesi ve rekabete dayandırılması olduğunu söyler. Mevcut durumda ataerkil düşünce ilişkiler ağıyla kadınlar üzerinde kurduğu baskının benzerinin kadınlar arası ilişkide de kurulmasını sağlar. Kadın diye tanımlanan bir bütünden bahsetmek imkânsız olsa ve böylesi bir yaklaşım kadın sınıfındaki ekonomik koşullar, din ve etnik köken gibi farklılıkları, dahası üçüncü cinsin varlığını hiçe saysa da, demistifikasyon ataerkil düşünce dizgelerini yerinden etmek için etkili bir araç olabilir. Daly'nin çözümü 'ataerkil uyutma taktiklerinin' tersinin uygulanmasından ibarettir.

Mary Daly'nin 'spinning' (bükme) olarak adlandırdığı bu yöntemlerden ilki, ataerkil düşüncenin masumiyet takıntısını, kadınlara yapacakları ya da yapamayacakları işleri öğretmekle sınırlamasını ve bu beklentileri 'bilimsel verilere' dayandırarak doğrulamasını hedef alır. Bunun tersine çevrilebilmesinin tek yolu kadınlar arası ilişkiyi yılmadan pratiğe dökmektir.¹⁰ İkinci yöntem 'kahkaha atmak ya da kahkaha olmak'tır. Bu yöntem sadece altta yatan anlamı yüzeye çıkarmayı değil, yüzeydeki anlamı dağıtmayı da hedef alır. Daly üç tür gülmeden bahseder. Bunlardan ilki hayır demek, ikincisi beddua etmek, üçüncüsü ise kadınlar arası tuhaf espriler üretmekle eğlenmektir.¹¹ Bir başka yöntem, erkekler için 'ilham perisi' olmayı reddedip, kadının öteki kadınlar ve kendisi için 'ilham perisi' olmasıdır. Böylelikle kadının bir arzu nesnesi olarak erkekler ve çocuklar için değil, geriye atılmış anlamını ortaya çıkaracak biçimde kendisi için varoluşuna tanıklık edebiliriz.¹² 'İsim verme' de geride kalan anlamı yüzeye çıkarmanın bir başka yoludur. Bu taktik, sözcüklerin gizli kalmış anlamlarını kullanma, kelimelerin kökenlerini ve değişmiş anlamlarını ortaya çıkarma, kadınları ikincilliğinin

⁹ Kristeva, a.e., 179-285.

¹⁰ Mary Daly, *Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy*, 18-26.

¹¹ Mary Daly and Jane Caputi, *Webster's First Intergalactic Wickedary of the English Language*, 264-268.

¹² a.e., 70.

dile gelmiş halinin temsili olan 'iş adamı', 'bilim adamı' gibi kelimeleri kullanmayı reddetme ve okurları kelimeleri farklı şekilde okumaya davet etmeden oluşur.¹³ Daly'nin kendi metinlerinde kullandığı yöntemlerden bir başkası, kelimelerin dilbilgisi kurallarına göre hecelenmemesi, farklı şekilde hecelenip farklı duyulmasının sağlanması ve kelimelerin alışıldık şekilde yazılmamasıdır. Bu yönüme ek olarak dilbilgisinin ve noktalama işaretlerinin alışıldık formların dışında kullanılması da dilin mantığını, retorliğini, gramatik yapısını, sesini, tabularını yıkmayı sağlayacaktır.¹⁴ Bu yöntem aynı zamanda kadınları küçük düşüren kelimeleri farklı şekillerde kullanarak anlamlarını bozmayı da önerir. Daly, 'lezbiyen', 'şirret kadın', 'kocakarı' gibi kelimeleri yazarken, 'kral' ve 'kraliçe' kelimelerini yazdığımız gibi büyük harfle yazmamız gerektiğini, böylece aslında aşağılamak için kullanılan kelimelerin anlamlarının değiştirilebileceğini de taktiklerine ekler.¹⁵ Son olarak Daly 'hatır(a)lama'sından bahsedelim. Bu taktik, kadının birey olarak varlığını biçimlendiren, geçmişinden getirdiği hatıraları, onun yeryüzüyle ve sosyal bir varlık olarak çevresiyle ilişkisinde önemli olan kişileri, mekânları ve anları bugüne çağırmasıdır. 'Tidal memory' (Dalga Hafıza) olarak adlandırılan bu hatırlama şekli, bilinçaltında yatanların yüzeye çıkmasını sağlayarak zaman-mekân ayırımını ortadan kaldırmayı; ataerkilliğin ürettiği, sistemin düzgün işleyişine hizmet eden 'doğru' yerde 'doğru' zamanda, 'doğru' şeyi konuşmak düşüncesinin yerle bir edilmesini amaçlar. 'Zaman' ve 'mekân'ın sınırlarını zorlayan bu türden bir hatırlama şekli Daly'e göre, kadınların çok uzun zamandır ayrı düştüğü önemi ele geçirmek için kadın hafızasının kaydının tutulmasını da sağlayacaktır.¹⁶ Özetleyecek olursak Daly, Batı felsefesinin öze ulaşmak için çıktığı yolda sistematik düşünmenin basamakları olarak sunduğu aşamaları tersine çevirmeyi önerir.

O halde artık dilde gerçekleşebilecek 'dişilliği' tanımlamaya çalışabiliriz. Dişil dil, Simone De Beauvoir'ın *İkinci Cins*'te söylediği gibi 'kadınlar kadar çok kadınlığın' olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, dili kendi farklılıklarımızın bilincinde olarak deneyimlerimizi anlatmak için kullanmak, bastırılmanın ve ikincilliğinin temelinde yatan dil de dahil olmak üzere tüm

¹³ Mary Daly, *Gyn Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*, London, 24-25.

¹⁴ Daly ve Caputi, *a.g.e.*, 11-18.

¹⁵ Aktaran Mills, *Feminist Stylistic*, 96.

¹⁶ Daly ve Caputi, *a.g.e.*, 97.

ataerkil kurumları yapı bozuma tabi tutmak, eleştirirken dönüştürmek ve hatta yerinden ederek kavramların anlamlarını yeniden ele geçirmek, yeniden ve durmaksızın dili ve onunla yapılabilecekleri söküp örmektir. Bu çalışmaya ‘écriture feminine’, ‘parler femme’, ‘demistifikasyon’ kavramları ve ikili karşıtlıkların beslediği toplumsal cinsiyet kavramının yerine de Toril Moi ve Judith Butler’ın feminizm odaklı incelemelerde toplumsal cinsiyet kavramının yerini alması gerekliliğini vurguladıkları ‘yaşayan beden’ kavramı ışık tutacaktır. ‘Yaşayan beden’ herkesin kendi özgül bedeninde özgül koşullarda yaşadığını, bu özgül bedeninin çevresiyle, tarihiyle ve toplumla kurduğu ilişkinin onun benliğini oluşturduğunu söyler. Buradan yola çıkarak söyleyecek olursak ‘yaşayan beden’ bireyin etnik kökeni, dini, cinsel yönelimi ve sınıfı gibi kategorilerin de ötesinde, onun bir beden olarak hayatını ve kendine yönelik bakışını nasıl edindiğiyle alakalıdır.¹⁷ Kişinin özgül bedeninin ve koşullarının üretilen metinlere yansımaları olağandır. Bu açıdan bakıldığında bu metinde ele alacağımız şairin çocukluğunun, yaşamsal pratiklerinin yani hayatla kurduğu ilişkiyi belirleyen etmenlerin ele alınması şiirlerdeki dışil özelliklerin ortaya çıkması açısından önemlidir.¹⁸ Böylelikle sadece biyolojik cinsiyetin değil, onunla hemhal olmuş toplumsal cinsiyetin ve bunun yanında da yaşamsal tercihlerin ve pratiklerin benlikte bıraktığı etkilerin dilde ve anlatıda nasıl bir farklılaşmaya yol açtığı anlaşılabilir.

Bir Örneklem Olarak Bejan Matur

Bu çalışmada şiirlerini örneklem olarak ele alacağımız Bejan Matur Kürt Alevisi bir ailede yetişmiştir; bununla birlikte şair Kürtçeyi çok az bilmekte ve Türkçe eserler vermektedir. Şair annesini “tepelerle, ağaçlarla konuşan, bulduğu otlardan ilaçlar yapan bir kadın. Yaradan’la ilişkisinde dinin aracılığına ihtiyaç duymamış.”¹⁹ biri olarak tanımlar. Babası ise sosyal demokrat bir gelenekten gelmektedir.²⁰ Matur, 1968’de Maraş’ın Pazarcık ilçesinin Maksutuşağı köyünde doğmuş, ortaokul ve liseyi Antep’te yatılı

¹⁷ Iris Marion Young, “Yaşayan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler”, *Cogito*, 39-56.

¹⁸ Burada önerilen biyografiye dayanan bir eleştiri yöntemi değildir. Sadece ‘demistifikasyon’un hangi alana uygulandığının anlaşılması için, şairin elindeki malzemeyi anlamak adına, onun ‘yaşayan bedeni’ne etkide bulunmuş alanları kavrama çabasıdır.

¹⁹ Bejan Matur, “Leyla Zana başörtüsünü yere bırakın!”.

²⁰ Akyol ve Matur, **Eğrisi Doğrusu**.

olarak okumuştur.²¹ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan şairin, *Rüzgâr Dolu Konaklar* (1996), *Tanrı Görmesin Harflerimi* (1999), *Aydın Büyüttüğü Oğullar* (2002), *Onun Çölünde* (2002) ve *İbrahim'in Beni Terk Etmesi* (2008) adlı beş şiir kitabı vardır. Şiirlerinden oluşturulan bir seçki 2004 yılında İngilizce olarak, bir başka seçki ise 2006'da Fransızca ve Almanca olarak yayımlanmıştır. *Aydın Büyüttüğü Oğullar* adlı kitabı şairin anadili olan Kürtçeye bir mahkûm tarafından çevrilmiştir; ancak kitap henüz basılmamıştır.²²

Matur ayrıca Zaman Gazetesi'nde siyaset, dil, Kürtlük ve Alevilik üzerine yazılar yazmaktadır. Şair, 'İslamcı' bir çizgide duran bu gazetede dağdan dönen PKK'lilerle yapılan röportajların olduğu bir söyleşi dizisi hazırlamıştır. Ses getiren bu yazı dizisinin siyasetten uzaklaşarak, duygulara hitap eden, insani yönü göstermeye çalışmak amacıyla olduğunu, politikadan uzak durmaya çalıştığını ve işin vicdani boyutuyla ilgilendiğini, kendisiyle Kürt ve Alevi kimliği dolayısıyla yapılan her söyleşide defalarca dile getirmiştir. Bejan Matur, Alevi bir aileden gelmesine rağmen Zaman Gazetesi'nde yazıyor olmasından dolayı 'marjinal gruplar' tarafından ağır eleştirilere maruz kaldığını da iddia eder.²³ Matur, Dersim olaylarıyla ilgili kendisine yöneltilen soruya "Aleviliğin görece hümanizme götüren bir zemini, iklimi var." diyerek cevap verir ve ekler "Türkiye'de gerçek bir trajedi aranacaksa kimlikler anlamında, bu ne Kürtlerdir ne de Alevilerdir. Kürt Alevilerdir. Kürt Alevi olmak bu ülkede iki bileşenle, her durumda birbiriyle çelişen bir konumda tutuyor sizi".²⁴

Sünni Türklerin çoğunlukta olduğu bir toplumda iki kere ikincilleştirilmiş bir kimlikle dünyaya gelen Matur, bir kimliğin içine hapsolmemek, onu aşmak ve başka renklerle buluşmak gerektiğini söyler. Şaire göre Maraş'ta çok kültürlü bir mekânda yetişmiş olması, ona ötekini anlamak konusunda çok büyük bir imkân sağlamıştır. Yine aynı söyleşide kimliği bir bütün ve sıkıştırılan bir yapı olarak görmemek gerektiğini belirten şair, ilkokulda Bercan olan adını Bejan olarak söylediğini ve böylece kendi adını kendisininin

²¹ Matur, "Kendi yolunu arayan bir şair".

²² Matur, "Dil Hapishanesi".

²³ Akyol ve Matur, **Eğrisi Doğrusu**.

²⁴ a.y.

verdiğini de anlatır.²⁵ Bejan Matur kendisiyle yapılan bir başka söyleşide, insanın içine doğduğu coğrafyadan beslendiğini ama zaman içinde hem hareket edebildiğimiz, hem de durmayan bir arayışla devindiğimiz için o merkezden, köklerimizden salındığı o yerden uzağa düştüğümüzü söyler. Matur'a göre tekrar başa dönüp ilk kodlara bakmak da önemlidir.²⁶

Matur'un şiirinde ilk kodlar annedir. Bu durumda anne geri dönecek bir yer, akılda tutulması gereken bir başlangıçtır. Bu yüzden Matur'un çocukluğu ve annesiyle kurduğu ilişki, onun 'yaşayan bedeni'ni anlamakta bir çıkış noktası olarak ele alınmalıdır. Kimliğin bir psikoloji olduğunu, Türkçe düşündüğünü, Türkçe yazdığını ama Kürt olduğunu söyleyen Matur²⁷, Kürtçenin kendisi için yaşayan bir dil olmadığını, ancak Kürtçenin seslerinin zihninde etki yarattığını ve şiirinin ritminin kuruluşunda bunun etkisi olduğunu belirtir.²⁸

Matur, *İbrahim'in Beni Terk Etmesi* kitabındaki dini öğelere yer veren ve ayetsel söylemiyle ilgili kendisine yöneltilen soruya ise şöyle cevap verir:

Ben tasavvufu bilmem... Ben mistik de değilim. Çok ciddi bir varlık meselem var. Başından beri Tanrı ile konuşuyorum, sorular soruyorum. İlk şiir kitaplarımda, anne karnından sorular soran, cevaplar arayan bir ses vardı. Bu ses daha cılız ve içe dönüktü. Bu kitapta o ses dışarı çıktı, epeyce yol aldı, farkına vardı... Şiirimde dine aitmiş gibi görünen tüm bu semboller aslında o dinin sembolleri ve ritüelleri ama kavim duygusuyla birileri bunu yaşarken ben buna tanık olan bir göz olarak yazıyorum. Kur'an'dan ya da kutsal kitaplardan bir referansla yazmıyorum. Bu kavramları ya da sembolleri alıp anlamından arındırıp, yeniden kuruyorum. Kendime ait hale getiriyorum, bu anlamda din yok şiirimde. Tanrı'yı ya da mutlak varlığı algılamamızın yegâne aracı din değil. Kalbi bir duruşla, varlığı hissedebiliriz.²⁹

²⁵ a.y.

²⁶ Matur, "Bejan Matur'la Varlık Yolculuğunda Bir Seyrüsefer".

²⁷ Bejan Matur'un Diyarbakır Konferansı.

²⁸ Matur, "Şiir İnsanın Ruhunun Kalesi".

²⁹ Matur, "İbrahim'in Beni Terk etmesi".

‘Dişil’le Buluşmak

Animizm Matur’un şiirinin temel izleklerinden biridir. Bu düşünceye göre tüm varlıklar bir ruha sahiptir. Aşağıdaki şiirde rüzgâr, her şeyi bilen bir varlık olarak anlatılır.

Bir rüzgâr kalmıştı tanıdık olan
Ona bırakmalıydık kendimizi
O her şeyi bilen
Her şeyi götüren rüzgâr³⁰

Matur doğaya korumacı bir görev atfeder ve sık sık doğayı anneyle özdeşleştirir. Bu tutum kadın ve doğa ilişkisini kabullendiği şekilde yorumlanabilir. Ancak şiirdeki doğa ve anne ilişkisine yapılan vurgu, doğanın kültür karşısındaki mutlak ikincilliğinin ve yenilgisinin kabullenilmesini içermez. Aksine Matur, atfedilen niteliği kabullenerek mevcut söyleme eklenip, kadına atfedilmiş olanda olumsuz olarak görülen özellikleri dişil bir avantaja çevirmeyi denemiştir. Şair, kadını bir ağaç, su ya da toprakla özdeşleştirerek, istenildiği gibi davranılabilecek, edilgen bir meta yaratmaktadır. Doğanın ruhu olduğunu iddia ederek onu da eden ve eyleyen bir varlık olarak konumlandırmıştır. İyiyi ve kötüyü içinde taşıyabilen bu ruh yapıcı olabileceği kadar yıkıcı da olabilir.

Gece ormanın karanlık yüzüyle baktı bana.
Puhu kuşu anladı.
Ve gagasını kendi kalbine batırdı.
Hırıltılarla anlatmak istedi.
Kimse yok... Kimse yok... Durma.³¹

‘Ormanın Taa İçinden’ şiirinde uyarıcı, koruyucu kollayan kuş, ‘Allahın Duvarında Bir Harftir Kadın’da bir katil olur ve oğlunu öldürür.

Ve kaldırıncı kanadını
İçinde bir yılan gördü.
Değişmiş kabuğu
Zarı incelmış.

³⁰ Matur, ‘Acımızı Emiyor Ay’, **Rüzgar Dolu Konaklar**, 102.

³¹ Matur, ‘Ormanın Taa İçinden’, **Onun Çölünde**, 73.

Boynunu uzatıp derine baksa
 Çürümüş bir oğul görecekti
 Bakmadı hiç.³²

‘Taklitte oynama’nın bir belirtisi olarak da görülebilecek bu yolla, hem mevcut söylemin dışından konuşmayarak kurulan ilişkiselliği yerinden oynatmayı denemiş, hem de anne ve doğa ikilisini yeni baştan okuyarak ataerkilliğin elindeki silahları tersine çevirmiştir. Çevirebilmiştir denilebilir, çünkü Matur’un şiirindeki anneler sadece korumacı değil, zaman zaman da yıkıcıdır. Aşağıdaki dizelerde erkek iktidarın varlığını tehdit eden bir unsur olarak yok edici anne imgesi öne çıkmaktadır.

Ben bir masaldan çalındım
 Yalnızca annemin bildiği
 Ve bilen herkesin
 Annem tarafından öldürüldüğü bir masaldan
 Annem katildi³³

Şairin, ‘Rüzgar Dolu Konaklar’ şiiri bir ailenin dağılışını ve bir kız çocuğunun olgun bir kadına dönüşmesinin hikâyesini anlatır. Bu şiirde baba dağa gider ve erkek kardeş savaştan dönmez, dört kız kardeş bir konakta yaşarlar. Anne dağlara bakarak zayıflar ve öldüğünde bir meşe ağacına dönüşür.

Her kış kaybolan
 Ve baharda ortaya çıkan
 Bir ağaç oldu annemiz

Dövmeleri olan bir meşeydi o
 İniltisi geliyordu kulağımıza³⁴

Matur’un şiirlerinde dişil libidinal ekonominin karşılık beklemeden veren doğasına yapılan vurgu oldukça sık karşımıza çıkan bir temadır. Aşağıdaki dizelerde bu durum daha da belirginleşir. ‘Anadili’ ve ‘Anadolu’ sözcükleri arasındaki sessel göndermenin yanında, toprağa dilini veren,

³² Matur, “Allahın Duvarında Bir Harftir Kadın”, **Tanrı Görmesin Harflerimi**, 35.

³³ Matur, “Masaldaki Yüz”, **Rüzgar Dolu Konaklar**, 96.

³⁴ Matur, “Rüzgar Dolu Konaklar”, **a.e.** , 18.

çocuğunu memelerinden çıkan sütle besleyen ve bedenini onun hizmetine sunan anne de görülür.

Kazdık rahmini toprağın,
Dilimizi verdik ona³⁵

Bejan Matur, şiirlerinde annenin dirlik ve düzen sağlayan olarak var olduğuna ve kutsallığına dikkat çekerken, su imgesini de kullanır. Su tüm dinlerde arındırıcı, kutsayıcı, temizleyicidir. Yaşamın özüdür. Bu yüzden Matur’un şiirindeki su imgesinin, kadınlar hakkındaki ‘saflık’ öğretisini tekrarı ve onanması olduğu söylenebilir. Ancak su bereket götürdüğü kadar, değiştirilen yatağının öcünü almak için kuruyabilmek de.

Su: Ölü yağmur
Kalır uykusunda rahmin
Soyumuz sürmedi
Tükendi.³⁶

Kadının doğurganlığının bir simgesi olarak su doğaya hem can verip hem de önüne set çekilemez olandır. Yukarıdaki dizeler doğa ve kadın bedeni ilişkisini kabul eden, ama onun edilgen yapısının, kültür karşısındaki yenilgisinin değişebilirliğini ispat eden bir yerde konumlanmaktadır. Aşağıdaki dizelerde de kadının rahmindeki su, doğumla değil, ölümle ilişkilendirilmiştir.

Ellerin beyazlığındadır ölüm
Gövdenin kıvrımında
Benim erkeğimi isterken titreyen
İçimin suyunda³⁷

Matur’un “tasavvuf bilmediğini ve mistik de olmadığını, kitaplarında tanımlanan doğa ve dolayısıyla tanımlanan kadın imgesine kutsal kitaplara bir gönderme yapmadan ulaştığını, kavramları ya da sembolleri alıp anlamından arındırıp, yeniden kurduğunu” aktarmıştık. Ancak Matur’un yetiştiği

³⁵ Matur, “Yol Ağıdı”, a.e. , 74.

³⁶ Matur, “Yol Ağıdı”, a.e. , 88.

³⁷ Matur, “Allahın Çocukluğu”, **Tanrı Görmesin Harflerimi**, 10.

coğrafyadan ve kültürden hiç etkilenmediğini varsaymak da olası değildir. Toprak, ağaç ve suyun dinsel ve mitolojik gönderileri olduğu herkesçe bilinir. Bu imgelerin şiirde ataerkil düşünceyi yeniden üretmeyi göze alarak da olsa kullanılması, ‘taklitle oynama’nın bir örneğidir. Irigaray’ın *Speculum*’da tanımladığı bu yöntem tek tanrılı dinlerin kavramlarını yapı söküme uğratar ve görünmez kılınan anneye hakkını teslim etmeye çalışır. Irigaray’ın Batı felsefesinin öncülerinden Freud, Lacan, Platon ve Levinas üzerine yaptığı yeniden okumalar sonucunda tek tanrılı dinlerdeki tanrı, tanrıçaya dönüşür. Özetle ‘taklitle oynama’ dişilin:

Kuruluşlara, özellikle de kendisiyle ilgili ve eril bir
mantık dâhilinde ve o
mantık tarafından kurulmuş olanlara tekrar başvurması,
ama bunu oyuncu bir
taklit yoluyla, görünmez kalması gerekeni -dilde dişil
olanın olması gereken
işleyişini- görünür kılmak amacıyla yapması anlamına
gelir.³⁸

Böylelikle görünmezlik pelerinini giymiş kadınlar saklandıkları yerden çıkarılmış olur. Matur’un şiirinde de erkek tanrı, erkek peygamber, erkek dünya üçlemesi yıkılmış Ay Tanrısı Sin, Tanrıçaya dönüşmüş ve görünmez olması beklenen görünür hale getirilmiştir.

Yılın ilk gecesinde yaşlıkız
Annesiyle çıkıp
Yıldızların altında
Ellerini açtığında,
Yalvardığında aya ve yıldızlara
Tanrıça duymuştu onu
Fısıldamıştı Kays’la
Aşk kalbi korkuyla doldurur
Dokunur yalnızlığa³⁹

Kristeva’ya göre ‘ab-ject’ kirliliğe ya da hastalığa dair bir şey değildir. ‘Ab-ject’ daha çok sistemi, düzeni rahatsız eden; sınırlara, kurallara isyan

³⁸ Luce Irigaray, *Speculum of the Other Woman*, 76.

³⁹ Matur, “Yaşlı Kız Tanrıça”, *Rüzgar Dolu Konaklar*, 37.

edendir.⁴⁰ Bejan Matur’un şiirlerinde kadınlar imgesel göndermelerle sadece şefkatli, karşılık beklemeden veren bireyler olarak resmedilmezler, aynı zamanda hesap soran, sorgulayan olarak da görülürler.

Orada
Tanrının biliniyor kuşlar
Kadınlar tanrının biliyor kuşları
Ve soruyorlar ona
Tanrım ne yaptık sana
Kuşlarının kanatlarını mı kırdık
Ne yaptık sana

Tanrı sessiz
Annem kadar sessiz
Bakarak
Neden bekliyorsunuz burada
Diyordu kalanlara⁴¹

‘Onun Çölünde’ şiirinde de aynı isyanı şöyle anlatır Matur:

Tanrıya söylendim.
Nasıl da zalim gövdede varlığı onun.
Güzellik acıya kavuştuğunda yorulur ve
Hep yaşlı kalacak bir gözün ışığıyla bakar;
Her yüz bir işaretir tanrıdan.⁴²

Kadınların bu isyanı onların tanrıyı tanımadığını göstermez. Tanrı kelimesi ister mistik bir varlık, isterse doğayı gösteriyor olsun, dine olan inanç tamdır. Din, dil gibi eril bir yapı olsa da, Matur’un şiirlerinde tanrı ulaşılması güç, meşakkatli ve itaat bekleyen bir yerde durmaz; tam tersine tanrı varlığa içkin bir dost, sohbet edilebilen, varlığı tanımlanabilen bir konumdadır. Bu yüzden şair, ‘Tanrı Görmesin Harflerimi’ diyerek günahı anımsatmış, ‘Allahın Duvarında Bir Harftir Kadın’ diyerek kadının varlığını Allah katında işaretlemiştir. Dine, dolayısıyla günaha olan inanç, tanrıyı sorgulamaya, ona hesap sormaya engel teşkil etmez. Yukarıdaki dizeler isyan eden dişille,

⁴⁰ Kristeva, **Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme**, 17.

⁴¹ Matur, “Rüzgarı Acıtan Doğu”, **Rüzgar Dolu Konaklar**, 108.

⁴² Matur, “Onun Çölünde”, **Onun Çölünde**, 42.

kural koyan erilin bir aradalığını kadın imgesinde işaretler. Matur şiirinde dini motiflerden ‘cehennem’, ‘günah’, ‘dua’ gibi kavramları da bu yüzden sık kullanılır, ama insanlığı soyunun tükenmesinden kurtaran kadınsa, onun tanrıyla yani kural koyan erille kurduğu bağ, ikisinin karşılıklı varoluşları da önemlidir. Aşağıdaki dizelerde zaman kavramını irdelerken, küfredilenin annenin yaratıcılık özelliği olduğu göze çarpar.

Kuşkusuz zamandan konuşacağız
 Bir çocuğun dereyi geçerken taşıdığı yükün
 Bir kız kardeş olmasından.
 Ve küfürden
 Olmayan anneden
 Ölülerden.

Doğurmamayan anneden konuşacağız
 İnkârdan.⁴³

Yineleyecek olursak evin dirliği ve bereketi anneden gelir ve annenin yokluğu felakettir. Bu yüzden anneliğin yüceltilerek kutsallaştırılmasının kabulü, yokluğunun felaketi getireceğinin de kabul edilmesini gerektirir. Bu yukarıdaki dizelerde olduğu gibi, annelikle ‘taçlandırılan’ ve ‘kutsanan’ kadının, doğurmamayı seçerek soyun devamına engel olması, yaşamı yönetme gücünü elinde bulundurması anlamına gelir. Bu noktada Bejan Matur, ataerkilliğin söylemine eklemlenerek kadına atfedilmiş bir tehdit olarak kullanabileceğimizi hatırlatır. Ayrıca onun şiirinde kadınların suskunluğu da önemli bir yerde durur. Susan, dua etmeyen kadınlar topluma verilen bir ceza gibidir. Kadınların susması düzenin bozulacağıın işaretidir.

Göğüsleri pörsüyen kadınlar
 Ellerinin korkunç inceliğiyle
 Tutacakları odunların sertliğini düşünmekte
 Ve susmaktalar
 Sustuklarında yaşları fark edilmiyor
 Toprak kokuyor bağırdıklarında⁴⁴

⁴³ Matur, “Yedi Gece”, **İbrahim’in Beni Terketmesi**, 21.

⁴⁴ Matur, “Kadınlar”, **Rüzgar Dolu Konaklar**, 104.

Bir başka şiirde kadınlar Tanrıya armağan edilecek olanı susarak sabote eder:

Ve ilk ayet indi
O gece olacak ve tanrıya armağan
Edilecek olan yarım bırakıldı.
Çünkü kadınlar dua etmediler bizim için⁴⁵
...
Bizim için dua etmedi kimse
Ne kadınlar
Ne çocuklar
Safıklarına kanıt göstermediler o gece
Kapıda
Gözsüz
Ve bedensiz bekleyen ecinniler bile
Bakmadılar bize.⁴⁶

Bejan Matur'un şiirlerinde anneliğin kutsallığıyla ilgili kültürün öğretisi onaylanmıştır, öte yandan annenin yıkıcılığına dikkat çekilerek mit bozulmaya da çalışılmıştır. Böylelikle süregiden sisteme eklenilerek onu içten içe çürüten bir söylem oluşturulmuştur. Anlattığı anneler kutsal ve suskundur, görünmez kılınmaya çalışılmışlardır, ama bu suskunluk ezilmeyi hazmetmiş, boyun eğen bir suskunluktan çok isyanı, yani 'ab-ject'i anımsatır.

Sonsöz Yerine

Judith Butler, *Cinsiyet Belası* adlı kitabında kadını bir özne olarak konumlandırmanın zorluğundan bahsederken şu soruyu sorar: "Erilden farklılaşmış olan ve 'kadınlar'ın işaretlenmemiş dolayısıyla varsayılan evrenselliği, sayesinde farkıyla tanınabilecek "dişile özgü" bir alan var mıdır?" Yazar, hemen ardından soruyu cevaplar: "Olsa bile, bu özgüllüğün tanınabileceği dışlayıcı çerçeveyi eril-dişil ikiliği kurar."⁴⁷ Bu noktada yukarıda tanımlamaya çalıştığımız 'dişil dil' hammadde olarak 'eril' (dizgeci, kuralcı) bir yapıyı, yani dili kullanmak mecburiyetindedir. Dildeki bu engeli kökünden kaldırmak mümkün olsa bile, üretilecek metin eril bir mekâna (kamusal

⁴⁵ Matur, "Birinci Gece", *İbrahim'in Beni Terketmesi*, 13.

⁴⁶ Matur, *a.e.*, 23.

⁴⁷ Judith Butler, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, 47.

alana) doğacaktır. O halde ‘dişil dil’ erilden kökten bağımsız, yekpare bir bütün olarak var olamaz. Erkeğin kadına, kadının erkeğe, erkeğin erkeğe ve kadının kadına bakışından bağımsız olarak kurulmuş bir beden ve o bedenin ifadesi olacak bir dil düşünülemez. Başkalarıyla iletişimi sağlayacak ve tam da bu merkezden doğmuş olan bir dil merkezden kıyılara doğru hareket edebilir ama bu hareket defalarca gerçekleşmesi muhtemel gidiş ve gelişleri de göze almak zorundadır.

Daha önce de söylediğimiz gibi, 1990’lı yıllarda ‘kadın şair’ olma durumu çokça tartışılmıştı, ancak tek tek şairlerin diline, kullandığı imgelere ve bunun merkezdeki eğilimden farklılaşan yönlerine dair bir inceleme neredeyse hiç yapılmamıştı. Tekilliklerin değil, tmelliklerin vurgulandığı bu tartışmalardan farklı bir biçimde ele almaya çalıştığımız Bejan Matur şiirinin anne imgesi üzerinden yapılan okumasında, anne imgesinin alışıldık ve beklentisel boyutunun dışında bir kullanımı olduğunu söyleyebiliriz. Bejan Matur’un şiiri, annelik mitine, dini öğretilere karşı bir itaatsizlik, dişil bir başkaldırı olarak okunabilir. Ancak bu türden bir başkaldırı, demistifikasyon denemesi, kolaylıkla ataerkil düşüncenin yeniden üretimine neden olabilir. Ayrıca nasıl ki kadın olmak biyolojik cinsiyete indirgenebilecek bir durum değilse, ‘dişil dil’ de kurallara ve normlara sığdırılabilecek ve deneyerek kazanılabilecek ya da öğrenilebilecek bir nitelik değildir. ‘Dişil dil’ tam olarak sınırlanamayan, kestirilemeyen, tanımlanamayan bir şeyse, bir kavram da değildir ve ‘eril’ olanın kurallarının dışında, sınırları aşan, monotonluğu bozan, alışılagelen yapıyı, anlamlandırmaları yerle bir eden anarşik kullanımlardan oluşur. Kuşkusuz şiir zaten budur ve bu sebeple form olarak dişil olarak nitelenebilir. Ancak ‘dişil dil’in, şiirin alışılmamışlığının arasından alışılmamışlığın da kurallarını bozarak ortaya çıkması mümkündür. Bejan Matur şiiri, kavramların anlamlarının ataerki tarafından belirlendiği ve anneliğe kutsallığın toplumsal cinsiyet rolü olarak atfedildiği bir düzende, göstergelerin dönüşümünü tetiklemiş, ataerkin dille kurduğu hükümdarlığı onun silahıyla elinden almaya dair girişimi başlatmıştır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, T.- MATUR, B. (20.11.2009). **Eğrisi Doğrusu**. Kültür Sanat Programı. İstanbul: CNNTÜRK.
- Bejan Matur'un Diyarbakır Konferansı, (18.03.2009) 10.10.2009, <<http://www.diyarinsesi.org/haber/20090318/Bejan-Matur-Diyarbakir-konferansi.php>>.
- BUTLER, Judith (2008), **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul.
- CIXOUS, H.- CONLEY V.A. (1984), "Voice i", **Boundary 2**, Vol. 12, No. 2, Winter: 50-57.
- CIXOUS, Helene (1990), "Aqua Viva", Çev. Verena Andermatt Conley, **Reading With Clarice Lispector**, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- CIXOUS, Helene (2000), "*The Laugh of the Medusa.*", Ed. Lucy Burke, Tony Crowley, Alan Girvin, **The Routledge Language and Cultural Theory Reader**, Routledge Taylor& Francis Group, Canada.
- DALY, M.- CAPUTI, J. (1988), **Webster's First Intergalactic Wickedary of the English Language**, Women's Press, London.
- DALY, Mary (1991), **Gyn Ecology: The Metaethics of Radical Feminism**, Women's Press, London.
- DALY, Mary Daly (1984), **Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy**, Beacon Press, Boston.
- IRIGARAY, Luce (1985), **Speculum of the Other Women**, Çev. Gillian C.Gill, Cornell University Press, New York.
- IRIGARAY, Luce (1985), **This Sex Which Is Not One**, Çev. Catherine Porter, Carolyn Burke, Cornell University Press, New York.
- KRISTEVA, Julia (2004), **Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme**, Çev. Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KRISTEVA, Julia (2007), **Ruhun Yeni Hastalıkları**, Çev. Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MATUR, Bejan (2000), **Tanrı Görmesin Harflerimi**, Metis Yayınları, İstanbul.
- MATUR, Bejan (2002), **Onun Çölünde**, Metis Yayınları, İstanbul.
- MATUR, Bejan (2003), **Rüzgar Dolu Konaklar**, Metis Yayınları, İstanbul.

- MATUR, Bejan (2008), **İbrahim'in Beni Terketmesi**, Metis Yayınları, İstanbul.
- MATUR, Bejan, "Kendi yolunu arayan bir şair", Söyleşiyi yapan Duygu Durgun, (22 Temmuz 1999), 24.09.2009, <<http://www.metiskitap.com/Scripts/Catalog/Text.asp?ID=9941&BID=998>>.
- MATUR, Bejan, "Bejan Matur'la Varlık Yolculuğunda Bir Seyrüsefer", Söyleşiyi yapan Yeliz Kızıllarlan, (21.03.2008), 10.10.2009, <<http://bianet.org/bianet/kultur/105781-bejan-matur-la-varlik-yolculugunda-bir-seyrusefer>>.
- MATUR, Bejan, "**İbrahim'in Beni Terk etmesi**", Söyleşiyi yapan Hatice Saka, (04.04.2008), 24.09.2009, <<http://www.kitaphaber.net/ibrahimin-beni-terketmesi-bejan-matur>>.
- MATUR, Bejan, "Şiir İnsanın Ruhunun Kalesi", Söyleşiyi yapan Mehmet Sebatlı, (29.12.2002), 25.09.2009, <http://www.ayrinti.net/index.php?option=com_content&task=view&id=590&Itemid=50>.
- MATUR, Bejan, "Leyla Zana başörtüsünü yere bıraksın!", (26.09.2004) , 28.08.2009, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=660593>>.
- MATUR, Bejan, "Dil Hapishanesi", (16.05.2008), 24.08. 2009, <<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=690027>>.
- MILLS, Sara (2005), **Feminist Stylistic**, Routledge, New York.
- YOUNG, Iris Marion (2009), "Yaşayan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler", Çev. Rüya Kalıntaş, **Cogito**, Sayı. 58: 39-56.